

УДК 061.237(477-25)“19”

С. М. Коваленко
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

**КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЧЕСЬКОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ЯНА АМОСА
КОМЕНСЬКОГО У М. КИЄВІ (ВЕРЕСЕНЬ 1907 – ЧЕРВЕНЬ 1914 р.)**

Висвітлено історію створення та діяльність Чеського товариства ім. Я.А. Коменського у м. Києві.

Ключові слова: товариство ім. Я.А. Коменського, садок «Стромовка», чеська школа, чеський театр, чеська бібліотека.

В умовах розвитку сучасної України виняткового значення набуває дослідження історії національних меншин, відродження та збереження багатовікових культурних традицій численних народів, що тут проживають. Подальший гармонійний розвиток України, в тому числі, залежить і від виваженої національної політики, яка повинна забезпечити, нарівні з розвитком титульної нації, розвиток етнічних меншин.

На початку 90-х років ХХ ст. в Україні активізувалися національні рухи, почали відроджуватися товариства етнічних меншин, в тому числі й чеські. Метою даної статті є дослідження діяльності чеських громадських об'єднань в м. Києві, що не були об'єктом цілісного наукового дослідження, хоча окремі аспекти питання отримали своє висвітлення в працях українських¹, чеських² та російських³ дослідників.

У м. Києві поодинокі чеські родини оселялися ще в першій половині ХІХ ст. Це були представники різних промислових фірм, торгівці, домашні вчителі. Перепис від 2 березня 1874 р. засвідчив, що в Києві проживало 150 чехів⁴. Чисельність чеської громади в Києві зросла в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Більшість з них була кваліфікованими робітниками, залізничниками, техніками, а також промисловцями та представниками технічної інтелігенції. Вони приїздили на запрошення власників новостворених фабрик, заводів і

після встановлення устаткування нерідко залишалися працювати на підприємстві⁵. Висококваліфікованих робітників на підприємствах призначали майстрами, десятниками, інженерами, їм краще платили за роботу, надавали пільги⁶. На початку XX ст. в Києві проживало вже 5 тисяч чехів, 400 з них були власниками промислових і торгових підприємств⁷. Але, незважаючи на зростання чисельності чеської меншини в Києві на початку 1900-х років, чехи не мали власних культурно-освітніх громадських організацій, і всі спроби створити їх виявлялися невдалими⁸.

Чехи, опинившись далеко від батьківщини, у чужому мовному та культурному середовищі, поступово почали асимілюватися. У 1907 р. з ініціативи активістів гімнастичного товариства «Південь» Індриха Індришека, Вацлава Вондрака, Олексія Поспішла, Яна Вольфа та Рудольфа Шпатенка було розроблено проект статуту «Чеського освітнього товариства ім. Я.А. Коменського», що мало стати центром чеського культурного життя у м. Києві⁹.

Свою діяльність товариство розпочало 19 вересня 1907 р. після схвалення його статуту київським губернатором та реєстрації його як «Чеського благодійного й освітнього товариства ім. Яна Амоса Коменського» (далі – ЧБОТ ім. Я.А. Коменського). Метою діяльності товариства визначалося надання підтримки і матеріальної допомоги незаможним і безробітним співвітчизникам, піклування про літніх людей та калік, сприяння в поверненні на батьківщину, в отриманні освіти дітьми чеських емігрантів у Російській імперії. Товариство мало право здійснювати масові публічні заходи: лекції, виставки, музичні і танцювальні вечори, театральні вистави, благодійні ярмарки, екскурсії, відкривати бібліотеки та читальні зали, видавати власний журнал¹⁰.

Після реєстрації ЧБОТ ім. Я.А. Коменського на загальних зборах головою товариства обрали купця другої гільдії, власника магазину музичних інструментів, нот та спеціальної музичної літератури, члена Київської міської думи, дійсного члена Київського товариства швидкої медичної допомоги, мецената І. Індришека¹¹.

Дійсний член ЧБОТ ім. Я.А. Коменського, крім щомісячних обов'язкових членських внесків у сумі не менше 50 коп., був зобов'язаний упродовж 20 місяців внести в касу 10 руб. Почесні члени товариства вносили одноразово 50 руб. Членами товариства були промисловці, купці, власники броварень, майстерень, магазинів, учителі, музиканти та кваліфіковані робітники¹². Найвпли-

вовішими членами товариства стали київські підприємці І. Індришек, Й. Криванек і Ф. Дедина.

З перших днів діяльності ЧБОТ ім. Я.А. Коменського голова товариства разом із проф. О. Поспішлом і юристом В. Вондраком розпочав роботу з відкриття в м. Києві чеської школи¹³. Пропозиція відкрити школу належала Яну Мозеру, який був змушений відправити свого сина разом з дружиною для здобуття освіти рідною мовою до Чехії. Він бачив, що через це багато сімей робітників повертаються на батьківщину¹⁴. Його підтримали й інші активісти ЧБОТ ім. Я.А. Коменського, які мали дітей шкільного віку, зокрема, Й. Бубак, К. Конічек, В. Кучера, Б. Меліхар, В. Запал. Ідея відкриття школи активно обговорювалась київськими чехами ще в 1906 р., зокрема планувалось, що при ній відкриють дитячий садочок і вечірні ремісничі курси. Навчання мало проводитись з 8 до 12 години дня, плата за навчання складала 25 руб. на рік, але мало-забезпечених чехів від сплати планувалось звільнити. Школу вирішили відкрити в Києві, на Шулявці, де проживало близько 75 % чеських дітей¹⁵.

Упродовж серпня-жовтня 1907 р. для відкриття школи активісти ЧБОТ ім. Я. А. Коменського провели благодійну кампанію зі збору коштів. На зібрані пожертви було орендовано, відремонтовано і переобладнано під школу дачний будинок купця Адольфа Шеделя «Сан-Сусі», № 14, на 2-й Дачній лінії¹⁶. Найбільшими меценатами школи стали В. Вондрак, який пожертвував – 500 руб., І. Індришек – 100 руб., О. Поспішл – 50 руб., В. Земан – 50 руб., І. Смолік – 60 руб., Е. Смолік – 50 руб., М. Смолікова – 60 руб., Т. Смолік – 50 руб. та Маркевич – 50 руб.¹⁷

У неділю 2 жовтня 1907 р., ще не маючи офіційного дозволу від влади, в присутності великої кількості київських чехів, відбулось урочисте відкриття чеської школи, а вже наступного дня – 3 жовтня діти пішли до школи¹⁸. Тільки 19 жовтня 1907 р. попечитель Київського навчального округу дав дозвіл на відкриття школи для хлопчиків-чехів, яка отримала назву: «Приватне училище 3-го розряду Ярослава Боучека». Після отримання офіційного дозволу ЧБОТ ім. Я.А. Коменського на зборах вирішило взяти опіку над школою. Набрали 35 учнів, які навчалися в трьох групах¹⁹. Офіційним днем відкриття школи стало 21 жовтня 1907 р.²⁰

Директором навчального закладу обрали молодого талановитого вчителя із села Вовковиї Волинської губернії Ярослава Боучека,

який позитивно себе зарекомендував, працюючи в Квасилівській школі на Волині²¹. Навчати дітей йому допомагала вчителька Юзефіна Шпікова, яка займалась вихованням найменших дітей²².

У 1908 р. кількість дітей збільшилась до 65, тому було прийняте рішення стосовно запрошення до школи третього педагогічного працівника – вчительки Вейгнерової. У 1909 р. кількість дітей зросла до 76, у 1911 р. – до 86²³, але вже 1912 р. кількість дітей зменшилась до 68²⁴.

Товариство в 1907 р. виплатило заробітної плати вчителям Я. Боучеку – 140 руб., Ю. Шпіковій – 90 руб, у 1908 р. Я. Боучеку – 500 руб., Ю. Шпіковій – 390 руб. та Вейгнеровій – 84 руб.; у 1909 р. вчитель Я. Боучек отримав – 570 руб., Ю. Шпікова – 405, Вейгнерова – 96. Наступного року Я. Боучеку виплатили 600 руб., Ю. Шпіковій – 265 руб, помічнику – 96 руб²⁵. Плата за навчання складала 18 руб. на рік²⁶.

Навчання проводилось російською мовою, а чеська використовувалась як допоміжна. Прийшовши до школи, діти зовсім не володіли російською мовою, але за короткий час швидко її опанували²⁷. В школі вивчали Закон Божий, російську і чеську мови, арифметику, російську історію, географію, природознавство, граматику, малювання, співи та проводили заняття з гімнастики²⁸. Біля школи був город, на якому кожний учень мав свою ділянку²⁹.

Товариство приділяло велику увагу чеській школі, постійно надаючи їй різноманітну підтримку, насамперед фінансову. Кошти для неї збиралися в ході постійних благодійних акцій. З ініціативи товариства у м. Києві організували фонд чеської школи і «шкільний комітет», до складу якого увійшли І. Індришек, А. Дуда, А. Шварц³⁰. Шкільний комітет займався винятково шкільними питаннями та мав право делегувати свого представника до Центрального комітету товариства³¹.

У київській чеській школі 5 грудня 1907 р. вперше відбулося святкування дня святого Миколаша (Миколая). Вчитель Я. Боучек знайомив дітей з чеськими національними традиціями та оповідками³². Через декілька днів чеські діти в приміщенні товариства «Південь» святкували «Ваноце» (Різдво) та Новий рік. Школярі показали своє вміння в танцях, співах та театральних постановках. Організували свято члени ЧБОТ ім. Я.А. Коменського Богуміл і Зденка Меліхорові, Марія Червена, Марія Вітачкова³³.

Керівництво товариства для більш комфортних умов навчання

і продуктивної діяльності школи вирішило побудувати нове приміщення. Але це бажання зіткнулося з проблемою. Чехам як підданам Австро-Угорської імперії заборонялося купувати землю, тому вирішили, що земельну ділянку на своє ім'я придбає один із найавторитетніших чехів, підданий Російської імперії, голова ЧБОТ ім. Я.А. Коменського Ї. Їндржишек. У 1909 р. відбулось урочисте відкриття двоповерхової дерев'яної школи. Вона знаходилася за адресою: вул. Польова, № 109 і виходила фасадом до парку Політехнічного інституту³⁴.

Надзвичайно шанована та порядна людина Ї. Їндржишек за свою громадську активність постраждав від нападок заздрісників – купця 2-ї гільдії, члена Київської міської думи, предводителя дворянства Дубенського повіту Волинської губернії, відомого волинського хмеляра, власника пекарні та прибуткового будинку Їндржиха (Генріха) Зівала і члена Київської міської ради, депутата ІV Державної думи від Київської губернії, українця Анатолія Івановича Савенка, які звинуватили його в привласненні коштів товариства на купівлю земельної ділянки для будівництва на ній школи, що була оформлена як особиста власність Ї. Їндржишека. Також лунали звинувачення в привласненні коштів товариства, які лежали на особистому рахунку Ї. Їндржишека. Але цьому є дуже просте пояснення.: Ї. Їндржишек був дуже багатого людиною і мав великі кошти на рахунках у банку, тому відсоток по вкладу разом з коштами Їндржишека був значно вищий, ніж отримало б товариство, якби розмістило кошти на свій рахунок. Ї. Зівал неодноразово писав наклепницькі статті до газети «Кієвлянинь», в яких обмовляв Ї. Їндржишека, а тим самим наносив велику шкоду й ЧБОТ ім. Я.А. Коменського. Також Ї. Зівал та А.І. Савенко неодноразово писали доноси на нього в поліцію, але репутація Ї. Їндржишека була бездоганною, і поліція згодом перестала реагувати на подібні заяви³⁵. 27 березня 1912 р. загальні збори ЧБОТ ім. Я.А. Коменського під головуванням Яна (Івана) Вікентійовича Вольфа за систематичну негідну поведінку вирішили виключити зі складу товариства Ї. Зівала³⁶.

Упродовж 1913–1914 рр. в школі навчались майже 100 дітей і працювали троє вчителів. Напередодні Першої світової війни при школі відкрили дитячий садок. Однак навчальний процес опинився під загрозою, адже існувала велика заборгованість в сплаті за навчання. ЧБОТ ім. Я. А. Коменського активно працювало над тим,

щоб зробити школу престижною для заможних верств чеської громади, але ці спроби були марними³⁷. Товариство поставило перед собою завдання зробити школу винятково чеською, але з вивченням російської мови. Одночасно проводило реформу школи, в якій працювало вже три класи. Розширили шкільну програму, ввели фізкультуру, трудове навчання, розпочала діяльність вечірня школа та продовжений день тощо. Покращилось методичне забезпечення – школа закупила нові посібники та підручники³⁸.

Театральна та музична секція ЧБОТ ім. Я.А. Коменського 31 грудня 1911 р. організувала святкування Нового року чехами в міському «Дворянському клубі». Програма свята включала комічну постановку «Весела родина» за твором чеського письменника Франтішека Свободи, трагікомедію «Вбивство при місячному сяйві», танці за участю військового оркестру під керівництвом Антоніна Йосиповича Гумла. Квитки на свято коштували на 1–2 ряд – 2 руб., 3–4 ряд – 1 руб. 50 коп., 5–10 ряд – по 1 руб. та на всі інші – 75 коп.³⁹ Взимку 1912–1913 рр. театральна секція товариства провела благодійні різдвяні та новорічні вистави в приміщенні школи. Кошти, виручені від вистав, витратили на святковий стіл та подарунки для дітей⁴⁰.

Члени товариства пропагували чеську мову та культуру в осередку чехів-колоністів в Україні, неодноразово виїжджали в місця компактного проживання чехів. У 1912 р., на ініціативу помічника Ї. Індришека, секретаря редакції першого в Російській імперії часопису «Російський чех» Я. Вольфа створили пересувну бібліотеку, яка мандрувала від колонії до колонії⁴¹. Він придбав за власні кошти книги та передав їх у користування ЧБОТ ім. Я.А. Коменського⁴². Ян Вольф був великим знавцем чеської літератури і приклав значні зусилля для її розповсюдження серед чехів в Росії⁴³. Пізніше книжкові фонди бібліотеки поповнив Ї. Індришек. Бібліотеку укомплектували книгами чеською мовою та мовами інших слов'янських народів. У Києві бібліотека на постійній основі розпочала свою діяльність у 1913 р.⁴⁴

Діяльність товариства активно висвітлювалась на шпальтах чеськомовних часописів, які виходили в Києві, Петербурзі та Москві. Найбільш плідна співпраця зав'язалася із київським часописом «Російський чех», який видавався упродовж 1906–1908 рр. членом товариства В. Вондраком⁴⁵. На шпальтах журналу постійно висвітлювалась діяльність театральної та музичної секції товариства,

чеської школи, повсякденного життя чехів у Російській імперії. На адресу часопису «Російський чех» читачі неодноразово надсилали свої пожертви для чеської школи. За короткий час часопис зумів об'єднати навколо себе чехів Київської, Подільської, Волинської, Таврійської губерній, формував їхню національну свідомість, що, безумовно, суперечило основним принципам Російської імперської політики. Пізніше товариство не менш активно співпрацювало з іншим київським чеським часописом «Чехослован», який розпочав видавати в 1911 р. Венцеслав Швіговський за фінансової підтримки В. Кліха та Ї. Індржишека.

Напередодні Першої світової війни ЧБОТ ім. Я.А. Коменського організувало низку публічних читань, диспутів, лекцій, в яких брали участь провідні вчені, громадські та культурні діячі з України та Чехії. У квітні 1912 р. голова товариства звернувся з клопотанням до Київського губернатора щодо дозволу на проведення публічних лекцій відомого чеського публіциста Франца Говорки на тему: «Відродження чеського народу і Франтішек Палацький». Клопотання Ї. Індржишека не знайшло підтримки у влади, губернатор відмовив у проханні читати лекції публіцисту Ф. Говорці, але дозволив членам товариства⁴⁶.

Для більш активної роботи потрібно було мати нове приміщення для проведення зборів і різноманітних культурно-просвітніх заходів. Тому товариство орендувало, а пізніше, за фінансової підтримки Ї. Індржишека, придбало за 120 тис. руб. земельну ділянку на Шулявці біля «Київського машинобудівного і котельного заводу Гретера і Криванека»⁴⁷. На цій ділянці товариство організувало земляцький клуб «Садок Стромовка».

Упорядкуванням ділянки займався заступник голови товариства, інженер заводу «Гретера і Криванека» Віктор Кашпар. Під його керівництвом було викорчувано чагарники, обрізано старі великі дерева, для театру збудували сцену, переодягальню для акторів, встановлено лавки на 600 осіб. На території парку «Садок Стромовка» було розміщено альтанки та побудовано павільйони для літнього ресторану. Інженер В. Кашпар став організатором заходів, що проходили в парку, під час яких обов'язково був присутній поліцейський для нагляду за дотриманням порядку чехами – підданими Австро-Угорської імперії. Щоб «задобрити» поліцейського, чехи вдавалися до хитрощів, встановивши для нього окремих столик з різноманітними наїдками та карафкою, наповненою міцними напоями.

У вихідні дні чеська громада м. Києва збиралась в парку «Садок Стромовка». Відпочинок був насичений різними цікавими заходами та іграми (кеглі, футбол), грали аматорські духовий та струнний оркестри. Молодь танцювала в чеських національних костюмах. У парку працював ресторан, де подавали чеські національні страви та напої⁴⁸.

Отже, діяльність товариства ім. Я.А. Коменського сприяла збереженню культури та традицій чехів. В цій діяльності товариство досягло найбільших успіхів з-поміж чеських товариств у Російській імперії. І хоча його робота не підтримувалась органами влади, але все ж йому вдалося відіграти помітну роль в культурно-освітньому розвитку чеської меншини в Київській губернії. Подальшого дослідження потребує функціонування ЧБОТ ім. Я.А. Коменського упродовж Першої світової війни.

¹ *Ковба Ж.М.* Чеська еміграція на Україні в другій половині XIX – на початку XX століття : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.03. – Л., 1974. – 191 с.; *Коваленко С.М.* Діяльність чеських спортивних товариств у м. Києві на поч. XX ст. // Київ у соціокультурному просторі XIX–XXI століть: національний та європейський контекст : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 13 квіт. 2011 р. – К., 2011. – С. 122–127; *Сидорчук О.С.* Діяльність чеських громадських організацій Києва (серпень 1914 – квітень 1917 р.) // Наук. пр. Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту. Іст. науки. – Кам'янець-Подільськ. – 2001. – Т. 5. – С. 242–247; *Сидорчук О.С.* Діяльність чеського благодійного і освітнього товариства ім. Я. А. Коменського в Україні (1907–1917 роки) // Чехи на Волині: історія і сучасність : Пр. Житомир. краєзнав. т-ва дослідників Волині. – Т. 24. – С. 75–80; *Супруненко М.І.* Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни (1918–1920 рр.) – К., 1951. – 343 с.; *Муратов А.А., Муратова Д.И.* Йиндржих Йиндрижишек или Генрих Игнатъевич // Рус. слово . – Прага, 2009. – № 7/8. – С. 30–35.

² *Клеванский А.Х.* Чехословацкие интернационалисты и проданный корпус. Чехословацкие политические организации и военные формирования в России 1914–1921 гг. М., 1965 – 366 с.; *Яковлев Л.И.* Дружба, рожденная Октябрем. – М., 1968. – 232 с.

³ *Vaculik J.* Česí v cizine 1850–1938. – Brno, 2009. – 188 s.; *Vazulik. J.* Dejiny volnukuch Čechu. Leta 1868 – 1914. – Praha, 1997. – 210 s.; *Краль В.* О контрреволюционной и антисоветской политике Масарика и Бенеша. – М., 1955 – 280 с.; *Веселы И.* Чехи и словаки в революционной России, 1917–1920 . – М., 1965. – 182 с.

⁴ Киев и его предместья: Шулявка, Соломенка с Протасовым яром, Байкова гора и Демиевка с Саперной слободкой / По переписи 2 марта

1874 г., произвед. и разработ. Юго-Зап. отд. императ. Рус. геогр. о-ва; Изд. по распоряжению Киев., Подол. и Волын. генерал-губернатора. – К., 1875. – 456 с.

⁵ Švihovský V. Kijev a kijevští češi // Naše zahraničí. – 1924. – N 7, Sv. 4. – S. 153.

⁶ Завод «Большевик». – К., 1967. – С. 6–7.

⁷ Ковба Ж. М. Вказ. пр. – С. 102.

⁸ Центр. держ. іст. арх. України у м. Києві, ф. 442, оп. 532, спр. 75, арк. 4–7, 12.

⁹ Vaculík J. Češi. – S. 114.

¹⁰ Відділ рукописів Ін-ту мистецтвознавства фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського ф. 7, спр. 6/37, арк. 28. – (Далі – ВРІМФЕ).

¹¹ Муратов А.А. Указ. соч. – С. 34.

¹² ВРІМФЕ. – ф. 7, спр. 6/37, арк. 15–21.

¹³ Prof. Alexej Pospíšil // Věstník Ústředního Sdružení Čechu a Slováků z Ruska. – 1930. – Č. 4. – S. 36.

¹⁴ Cyprián J. K historii česke školy v Kijevě // Ibid. – 1923. – Č. 2. – S. 2.

¹⁵ Ruský Cech. – 1906. – 17/30 října.

¹⁶ Španihel J. Adressář zahraničních čechu. – Praha, 1911. – S. 65.

¹⁷ Ruský Cech. – 1907. – 24 srpna.

¹⁸ Ibid. – 14/27 září.

¹⁹ Сидорчук О.С. Діяльність чеського благодійного... – С. 75.

²⁰ ВРІФЕ. – ф. 7, спр. 6/32, арк. 3.

²¹ Švihovský V. Op. cit. – S. 153.

²² Держ. арх. Служби безпеки України, ф. 6, спр. 57288 фп, т. 23 б, арк. 196; т. 14, арк. 8, 20; Ruský Cech. – 1907. – 14/27 září.

²³ Держ. арх. Київ. обл., ф. 10, оп. 1, спр. 489, арк. 1, 5; ВРІФЕ, ф. 7, спр. 6/32, арк. 3.

²⁴ Cyprián J. Op. cit. – S. 3.

²⁵ Českoslovan. – 1912 – 18 ledna.

²⁶ ВРІМФЕ, ф. 7, спр. 6/32, арк. 3.

²⁷ Сидорчук О.С. Діяльність чеського благодійного... – С. 75.

²⁸ ВРІФЕ. – ф. 7, спр. 6/32, арк. 3.

²⁹ Муратов А. А. Указ. соч. – С. 34.

³⁰ Сидорчук О.С. Діяльність чеського благодійного... – С. 75

³¹ ВРІМФЕ, ф. 7, спр. 6/32, арк. 1–2.

³² Ruský Cech. – 1907. – 13/26 prosince.

³³ Ibid., 1/14 ledna.

³⁴ Муратов А.А. Указ. соч. – С. 34.

³⁵ Zuman F.J. Jindřiška v historii našeho češství na Rusi // Věstník Ústředního Sdružení Čechu a Slováků z Ruska. – 1924. – Č. 3. – S. 7.

³⁶ Ibid. – Č. 5. – 1925. – S. 5.

³⁷ Сидорчук О.С. Діяльність чеського благодійного... – С. 75–76.

³⁸ Короткий звіт про діяльність добродійного і просвітницького товариства імені Яна Амоса Коменського в Києві у період війни 1914–1917 рр. / Пер. з чеської Ю. Луцького. // Хроніка 2000 : Укр. культурол. альманах. – К., 1999. – Вип. 25/26 : «Україна-Чехія», ч. 1. – С. 269.

³⁹ ВРІФЕ, ф. 7, спр. 6/39, арк. 1.

⁴⁰ *Сидорчук О.С.* Діяльність чеського благодійного... – С. 76.

⁴¹ *Vaculik J.* Jihomoravský signatář kujevského zapisu Jan Volf. Jižní Morava, r. 35, sv. 38, s. 306.

⁴² *Švihovský V.* Op. cit. – S. 156.

⁴³ Řeč dra Václava Vondráka, bývalého předsedy Svazu čsl. Spolků na Rusi, u příležitosti odhalení pamětní desky Janu Volfovi v Brně dne 28 října 1924 // Věstník Ústředního Sdružení Čechů a Slováků z Ruska. – Příloha roc. 5. – Č. 2.

⁴⁴ *Сидорчук О.С.* Діяльність чеського благодійного... – С. 76.

⁴⁵ *Švihovský V.* Op. cit. – S. 156.

⁴⁶ *Сидорчук О.С.* Діяльність чеського благодійного... – С. 76.

⁴⁷ ВРІМФЕ. – ф. 7, спр. 6/38, арк. 13.

⁴⁸ *Муратов А.А.* Указ. соч. – С. 34.

Summary

In the article the author gives the history of foundation and activities of the Czech Komenskiy society in Kyiv.

Key words: the Komenskiy society, the «Stromovka» garden, Czech school, Czech theatre, Czech library.